

ISSN 1300-9672

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Review of the Faculty of Divinity
University of Süleyman Demirel

Yıl : 1995

Sayı : 2

HZ. ÖMER'İN HADİSÇİLİĞİ

Yrd.Doç.Dr. Ali ÇELİK*

GİRİŞ

Hiz. Peygamber'den sudür eden sünnetin/hadislerin bir kısmı yazılmış olmakla birlikte, ekseriyeti sahâbe-i kiram tarafından şifâhî olarak nakledilmiştir. Daha sonraları çeşitli sebeplerle, Hiz. Peygamber'e ait olmayan söz ve davranışlar, sünnetin arasına karıştırılmıştır. İslâm bilginleri, eğriyi doğrudan, sahihi sakimden ayırdetmek için muhtelif metodlar geliştirmişlerdir. Bu metodların esasını "isnad" oluşturmaktadır.

Lügatte, dağın eteğinden zirvesine doğru tırmanmak ve yükselmek manasına gelen isnad, hadis ıstılahında, sözün, asıl sahibine araçlar vasıtasıyla yükseltilmesi demektir¹. İsnadın doğruluğu ve sağlamlığını araştırmak ise, "tenkid"dir. Tenkid sadece hadislerin sened yönünden araştırılması olmayıp, muhteva yönünden yani metin tenkidi yahut iç tenkid şeklinde de olur. Ne var ki hadis tarihi içinde sened tenkidine fazlaca önem verilmiş, metin tenkidine pek gidilmemiştir. Hadis Usûlü kaynaklarında bu konuda çok sayıda örnek görmek mümkündür.

"Dinimizi ancak güvendiğimiz kimselerden öğrenmemiz gerektiğini bildiren ve her duyduğumuza körü körüne inanmayıp incelememizi emreden ayet ve hadislere uyarak, daha sahâbe devrinde bu inceleme ve tenkid işine girilmiş, ikinci asır sonlarına doğru; cerh ve ta'dil, râviler tarihi konularında kitaplar yazılmaya başlanmıştır."²

Hadis rivâyet eden sahâbiler, rivâyet ettikleri hadislerde zaman zaman unutmama, yanlışlık, sağlam ezberleyemeden mütevellid hatalar yapmışlardır. Bu hata sahipleri, sahâbe ileri gelenleri ta-

* SDÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Koçyiğit, T., *Hadis İstılahları*, s. 170.

2 Karaman, H., *Hadis Usûlü*, s. 58.

rafından tenkid edilmiştir. Nevevî (676/1277) münekkid sahâbiler olarak, Ubâde bin Sâmî (34/654), Aîşe binti Ebî Bekir (57-58/677-678), Abdullah bin Abbas (68/687) ve Enes bin Mâlik'in (ö. 93/711) isimlerini kaydetmektedir³. Bunlara Ömer bin el-Hattab (23/643), Alî bin Ebî Tâlib (40/660), Abdullah bin Ömer (74/693) ve Zeyd bin Sâbit (45/665)'i de eklemek mümkündür⁴.

Bu makalemizde, Hz. Ömer'in hadis tenkidciliği (kritiği) yönünü bir giriş mâhiyetinde de olsa ele almak ve hadis tenkidinde dikkate aldığı hususları tesbit etmek istiyoruz.

A- Kısa Hayatı

Adı, Ömer bin Hattab, künyesi Ebû'l-Hafs'tır. Babası Hattab bin Nufeyl, Kureyş'in ileri gelenlerindendi⁵. Annesi Hâşim bin Muğire'nin kızı Hanteme olup⁶, Ebû Cehl'in kız kardeşidir. Rivâyete göre Hz. Ömer, Fîl yılından 13 yıl sonra doğmuştur⁷. Hz. Peygamber'in Fîl vakasından 52 gün sonra dünyaya geldiğini düşünürsek, Hz. Ömer, Hz. Peygamber'den 13 yaş küçüktür. Hz. Peygamber, risâletle görevlendirildiği zaman 27 yaşında olan Hz. Ömer, Kureyş'in seçkin kişileri arasında bulunuyor, Câhiliye döneminde onlar meclisinde elçilik görevini yürütüyordu⁸. O'nun İslâm'a girişi, bi'setin 6. yılına rastlamaktadır. Hz. Hamza'nın müslüman oluşundan üç gün sonra İslâm'ı seçmiş olan Hz. Ömer'in bu şerefe nail olmasına sebep olan hâdise, kız kardeşi Fatıma ve eniştesi Said bin Zeyd ile yaptığı münakaşadır. Bu olay kaynaklarda geniş bir şekilde anlatılmaktadır. O'nun müslüman olmasıyla sayıları 40'a ulaşan müslümanlar, daha da güç kazanmışlar, o zamana kadar ibâdetlerini gizli yapmaya çalışırken, o günden sonra Kâbe'de açıktan ibâdet etmeye başlamışlardır⁹.

3 en-Nevevî, *İrşad*, 46-47, 51; Aşık, N., *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*, s.250-251.

4 Aşık, N., a.g.e., s.251.

5 İbn Abdilber, *el-İstîab*, II, 458 (*el-İsâbe* kenarında); İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 123 (Trc. H. Ege).

6 İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 518; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 275.

7 İbn Hacer, a.g.e., II, 518; İbn Sa'd, *Tabâkat*, III, 269; Mîzzî, *Esmâ*, XXI, 317; Hamidullah, *M. İslam Peygamberi*, II, 893.

8 İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 276; İbn Abdilber, a.g.e., II, 458.

9 Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 40-41.

Medine'ye hicret emredilince, o da hicret etmiş, hicret sırasında tüm şecâat ve cesâretini Mekke'li müşriklere bir kez daha göstermiştir. Herkes Mekke'den gizlice ayrılırken, o alenen yola çıkmış ve bu hicretini de Mekke müşriklerinin huzurunda açıkca söylemiştir¹⁰. Hicretten sonra Hz. Peygamber'in Muhâcîrlerle Ensâr arasında yaptığı kardeşlik sırasında Hz. Ömer, İban bin Mâlik ile kardeş ilan edilmiştir¹¹. Aynı mahallede oturan bu iki kardeş, Rasûlullah'ın sohbetlerini hiç kaçırmıyorlardı. Hatta kendi özel işlerini görme durumunda, Rasûlullah'ın sohbetini kaçırmamak için nöbetleşiyorlardı. Her biri Rasûlullah'tan duyduklarını diğer kardeşine anlatıyordu. Bunu daha sonra Hz. Ömer, bizzat kendisi anlatmaktadır¹².

Medine'de Hz. Peygamber'in bütün savaşlarında hazır bulunan ve O'ndan ayrılmayan Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in vefâtını müteâkip, ortaya çıkan hilâfet meselesinde Hz. Ebû Bekir'e biat etmiş, bu konuda çıkabilecek ihtilafı daha başından önlemiştir. Hz. Ebû Bekir'in iki yıl süren hilâfetini müteâkiben halife seçilen Hz. Ömer, bu görevde on yılı aşkın süre kalmıştır. O'nun döneminde İslâm devletinin hudutları daha da genişlemiş, devletin bütün kurum ve kuruluşları tesis edilmiş, dîvanlar kurulup adlî ve idârî alanda yeni sistemler geliştirilmiştir. İslâm tarihinde ilk defa "Emîru'l-Mü'minin" ünvanıyla anılan halife olmuştur¹³, Yine o daha Hz. Ebû Bekir döneminde ilk defa Kâdî ünvanıyla tayin edilen kimsedir¹⁴. İslâm Ansiklopedisi'ne "Hz. Ömer" maddesini yazan müsteşrik G. Levi Della Vida, Hz. Ömer'den bahsederken onu şöyle tavsif eder: "... Ömer, Hz. Peygamber'in dinî vahyle yükselttiği binaya ictimâf ve siyâsî çehresini veren kimse olmuştur"¹⁵. Gerçekten de İslâm Devleti Hz. Peygamber'in risâleti döneminde çekirdek hüviyetini oluşturmuş, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde (özellikle Hz. Ömer döneminde) tamamen kurumlarıyla birlikte tesis edilmiştir. Onun döneminde İslâm coğrafyasına Suriye, Filistin,

10 İbn Sa'd, a.g.e., III, 272.

11 İbn Sa'd, bu konuda farklı rivayetler verir. Buna göre, Hz. Ömer, Uveym bin Saade, yahut Muaz bin Afrâ ile yahut Hz. Ebû Bekir ile kardeş olmuştur. (İbn Sa'd, a.g.e., III, 272).

12 *Buhârî*, İlim, 26.

13 Mizzî, a.g.e., XXI, 322; İbn Abdilber, a.g.e., II, 460.

14 İbn Abdilber, a.g.e., II, 465.

15 G. Levi Della Vida, İ. A., IX, 471 'Hz. Ömer' mad.

Mısır, Sâsânî imparatorluğu toprakları katılmış¹⁶, Kûfe, Fustat ve Basra gibi yeni şehirler kurulmuştur¹⁷.

H. Ömer'in 10 yıl 6 ay sürdüğü rivâyet edilen¹⁸ hilâfet döneminde İslâm coğrafyası hızla genişlemiş, devlet zenginleşmiş, adâlet hâkim olmuş, gerek siyâsî alanda gerekse askerî alanda, çok belirgin bir büyüme görülmüştür¹⁹. H. Ömer'in bu adâlet dolu hilâfeti, h. 23 yılında Zilhicce ayında (Ekim 644) Ebû Lü'lû isimli bir köle tarafından yaralanıp, üç gün sonra da, bu aldığı yaradan kurtulamayarak şehit olarak vefat etmesiyle son bulmuştur. H. Ömer'in cenaze namazını Suhayb bin Sınan kıldırılmış, daha sonra da H. Aişe'nin hücreğine H. Peygamber'in ve H. Ebû Bekir'in kabirleri yanına defnedilmiştir²⁰.

B- Hadis İlmindeki Yeri

H. Peygamber'in sünnetine son derece bağlı olan H. Ömer, sünnetin tesbiti ve korunması konusunda âzamî titizliği göstermiş, Kur'an'la Sünnet/Hadis arasındaki kaynak farkının daima gözönünde bulundurulmasına, birbirleriyle karıştırılmamasına önem vermiştir. Bunun için de gerek hadis rivâyeti sırasında gerekse hadisleri değerlendirirken, ileri sürmüş olduğu şartlar ve uyguladığı metod, daha sonra gelen muhaddisler için takip ettikleri bir yol olmuş, hatta "isnad sistemi"nin oluşmasında önemli bir yer işgal etmiştir.

"Müksirûn" sahâbeden²¹ sonra en çok hadis rivâyet eden İbn Mes'ud (32/652) ve Abdullah bin Amr bin el-as(65/684-685)'den sonra gelen H. Ömer'in rivâyet ettiği hadis sayısı 500'dür²². H. Peygamber'in çok yakınında olmasına rağmen bu kadar az hadis rivâyet etmesinin bir takım sebepleri vardır. Bu sebeplerin başında,

16 İbn Abdilber, a.g.e., II, 458-459; İbn Sa'd, a.g.e., III, 282; İbn Hacer, a.g.e., IV, 276.

17 *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, II, 63-189.

18 İbn Abdilber, a.g.e., II, 467; İbn Hacer, a.g.e., IV, 277.

19 İbn Sa'd, a.g.e., III, 282 vd.

20 İbn Kuteybe, a.g.e., 125; İbn Hacer, a.g.e., IV, 277.

21 *Müksirûn*: H. Peygamber'den binden fazla hadis rivâyet eden sahâbeye denir. Bunlar yedi kişidir: Ebû Hüreyre, Abdullah bin Ömer, Enes bin Mâlik, H. Aişe-i Sıddıka, Abdullah bin Abbas, Câbir bin Abdillâh, Ebû Saîd el-Hudrî.

22 Aşık, N., *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*, 117.

onun, Hz. Peygamber'in vefatından sonra fazla yaşamamış olması, hilâfet görevi gibi ağır ve mesuliyetli bir işin uhdesinde bulunması ve daha önemlisi, kendisinin fazla hadis rivâyet edilmemesi kanaatinde olması sayılabilir.

I- HADİSLERİN TESBİT EDİLMESİ

A- Hadisleri Toplama Teşebbüsü

Hz. Ömer, bir ara hadisleri resmî olarak yazdırmaya karar vermiş ve ashâbın ileri gelenleriyle istişârede bulunmuştur. Daha sonra uzun uzun istihâre etmiş, sonunda "hadislerin yazıldığı takdirde Kitabullah'ın (Kur'an'ın) ihmâle uğrayacağı" kanaatiyle bu kararından vazgeçmiştir. Beyhakî (458/1065), "el-Medhal" de Urvetübnü Zübeyr (99/717)'den gelen bir rivâyeti şöyle nakleder: "Hz. Ömer hadisleri yazdırıp bir kitapta toplamayı düşünüyordu. Durumu Hz. Peygamber'in ashâbı ile istişâre etti. Onlar da hadislerin toplanıp yazılması fikrinde olduklarını söylediler. Hz. Ömer, bütün bir ay boyunca istihâre etti, sonra bir sabah kalkarak şöyle dedi: "Hadisleri yazdırmayı düşünüyordum. Fakat sizden evvel yaşamış olan kavimleri hatırladım. Onlar da böyle kitaplar yazmışlar ve onlara öylesine kapanmışlardı ki, sonunda Allah'ın kitabını ihmal ettiler ve terketteler. Allah'a yemin olsun ki ben Allah'ın kitabına asla birşey ilâve ettirmeyeceğim (karıştırmayacağım)"²³.

B- Hadis Yazımını Yasaklaması

Hz. Ömer'in Sünnet/Hadis konusunda aldığı kararlardan biri de, hadislerin yazılmasını yasaklamasıdır. Kaynaklarda bununla ilgili bilgilere rastlamaktayız. İbn Sa'd, Abdullah bin el-A'lâ'dan şunu nakleder: "el-Kâsım bin Muhammed'den bana bir kaç hadis yazdırmasını istemişim. Şu karşılığı verdi: "Hadisler Hz. Ömer döneminde çoğalmıştı. Hz. Ömer, halktan beraberlerinde bulunan hadis nüshalarını getirmelerini istedi. Bilâhare bunların yakılmasını emrederek şunu söyledi: "Kitap ehlinin Mişnâsı gibi, müslümanların

da Mişnâsı'dır bunlar." İbn el-A'lâ daha sonra şöyle der: "işte o gün el-Kâsım bin Muhammed beni hadis yazmaktan menetti."²⁴

Yahya bin Ca'da'dan gelen bir rivâyet şöyledir: "Ömer, sünneti yazmak istedi, sonra yazmaması gerektiğini anladı. Bilâhare diğer şehirlerdeki sahâbeye de mektuplar yazarak ellerinde yazılı bulunan hadis mecmualarını yok etmelerini istedi"²⁵.

Hadislerin yazılması ya da yazılmaması konusu, İslâm bilginleri arasında daha ilk devirlerden beri ciddi bir şekilde tartışılmıştır. Bir kısım bilginler, Hz. Peygamber'in, hadislerin yazılmasını yasakladığı kanaatine sahip olurken, diğer bir kısım bilginler de, bu yasaklamanın belli bir döneme mahsus olduğu kanaatine sahip olmuşlardır. Hz. Ömer'in de hadis yazımını yasaklaması, onun buna tamamen karşı olduğu için değil, bir takım sebeplerden dolayı, belki de *-siyâseten-* alınmış bir karar olduğu, kaynaklarda zikredilmiştir. Nitekim İbn Kuteybe (276/899) şöyle der: "Hz. Ömer, bu tutumuyla, rivâyetlerin çoğalmamasını, münafıkların, câhillerin, sapık kimselerin, sözkonusu rivâyetlerin arasına yalanlar, bozuk sözler ve şüpheler sokuşturmamasını amaçlıyordu."²⁶

Zaten o, hadislerin yazılmasına tamamen karşı olsaydı, hadisleri toplama konusunda hiç bir teşebbüste bulunmaz, bu konuda sahâbe-i kiram ile istişâre etmezdi. Hatta "İlmi (hadisi), yazı ile kaydediniz"²⁷ demezdi. Ayrıca daha önce arzettiğim gibi, Hz. Ömer'in, 500 tane hadis rivayet ettiği, üzerinde *sadakât* ile ilgili hadislerin bulunduğu bir yazılı metni yanından ayırmadığı bu konudaki rivayetlerden bilinmektedir²⁸. Bundan başka sünneti öğrenme konusunda tavsiyeleri de bulunmaktadır:

"Kur'an'ı öğrendiğiniz gibi, ferâizi, sünnetleri ve lahni de öğreniniz."²⁹

- 24 Ebû Reyye, *Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması*, s. 26 (Trc. Muharrem Tan, 1988-İst. İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 140; Bağdâdî, *Takyidu'l-İlim*, s. 52'den naklen)
- 25 Ebû Reyye, a. g.e., s. 26 (İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlim*, I, 64-65'den naklen)
- 26 İbn Kuteybe, *Te'vil*, 48.
- 27 Dârimî, *Mukaddime*, 43.
- 28 Koçyiğit, T., *Hadis Tarihi*, 38-41.
- 29 Suyûfî, *Miftâhu'l-Cenne*, s. 50.

“Sizinle Kur’an-ı Kerim’in müteşâbihâtı konusunda mücâdele eden bir kavim gelecek. Onlara karşı sünnetleri alınız. Çünkü Sünnet ehli, Kitâbullah’ı iyi bilen kimselerdir.”³⁰

Hz. Ömer’in bazı sebeplerden dolayı sünnetin yazılmasını yasakladığını ifade etmiştik. Bu sebepler nelerdir? Yani Hz. Peygamber’in önceleri hadislerin yazılmamasını emredip³¹, sonra yazılmasını mübah gördüğü³² malumdur. Hz. Ömer’in hadis yazımını yasaklaması da, Hz. Peygamber’in bu konudaki emrine ittibâen midir? şeklinde bir soru aklımıza gelebilir.

İbn Salah (643/1245) *Ulûmu’l-Hadis* isimli eserinde Hz. Ömer’in, hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayete ittiba ederek, kendisinin o kanaatte olduğunu bildiriyor ise de³³ Muhammed Hamîdullah aynı kanaatte olmadığını belirterek şöyle demektedir: “Hz. Peygamber’in hadis yazılmaması hakkındaki emri, umûmî ve katî olsaydı, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in ondan haberlerinin olmamasına imkan yoktu... Bu iki yakın arkadaşı, hadisleri yazmışlar, yahut yazmak istemişlerdi. Birinin yazdıklarını silmesi, diğerinin de yazmak fikirinden vazgeçmesi, bir hakikat olsa da, bunlardan hiç biri Hz. Peygamber’in emrine dayanmıyordu. Bu vâkıa, hadis yazmama hakkındaki emrin ne umûmî ne de şümüllü olmadığını isbatıdır³⁴.

Öyleyse Hz. Ömer’i siyâseten dahi olsa hadislerin yazılmaması konusunda karar vermesine yönelten sebep nedir? Şüphesiz bu sebep şu olmalıdır:

O, Rasûlullah tarafından hadislerin yazılmasının kesinlikle yasaklandığına inandığından değil, iki sebepten dolayı bu işin yayılmasına sıcak bakmamıştır.

1. Yazı malzemesinin iyi olmamasından dolayı hadislerle ayetlerin birbirine karıştırılma ihtimali. 2. Hadis yazımı ile meşguliyetin

30 Dârimî, I, 49.

31 Müslim, Zühd, 72; Dârimî, Mukad, 42; *Müsned*, III, 12, 21, 56; Hatib, *Takyid*, 32-35.

32 Darimi, Mukad, 43; Buhari, İlm, 39; Tirmizi, İlim, 12; *Müsned*, I, 261.

33 İbn Salah, *Ulûmu’l-Hadis*, s. 181.

34 Hamidullah, M., *Muhtasar Hadis Tarihi*, 79.

Kur'ân-ı Kerîm'le ilgilenmeyi azaltacağı ihtimali. Bu iki sebepten dolayı hadislerin yazılması işine sıcak bakmamıştır³⁵.

C- Az Hadis Rivayet Etmeyi İstemesi

Hız. Ömer, hadisleri resmî olarak yazdırmaktan vazgeçmekle kalmamış, gerek halkı gerekse memur ettiği kimseleri bu konuda uyarmıştır. Bu uyarılar sadece yazmama konusunda değil, aynı zamanda hadis rivâyetini azaltmaları konusu ile de ilgilidir. Bu husus meşhur *Karaza* hadisinde şöyle anlatılır:

Karaza bin Ka'b (50/670) şöyle rivayet eder: Ömer, bizi Irak'a (Kûfe'ye) gönderirken, bizimle beraber (bir süre) yürüdü ve şöyle dedi: "Sizinle birlikte niçin yürüdüğümü biliyor musunuz?" Bizi memnun etmek için, diye cevap verince, O şöyle dedi: "Ben size şunu söylemek için sizinle beraber geliyorum. Siz, halkı, arı uğultusu gibi Kur'an okuyan bir topluluğa gidiyorsunuz. Hadis rivayetleriyle onları (Kur'an okumaktan) alı koymayınız ve onları meşgul etmeyiniz. Yoksa Kur'an'ı bırakırlar. Rasûlüllah'tan hadis rivayet etmeyi azaltınız. Bu konuda ben de sizinleyim"³⁶. Bu kavme gelindiğinde halk Karaza'dan hadis rivâyet etmesini istemiş, fakat o, "Hz. Ömer bizi menetti" demiştir³⁷.

Bu rivâyet bazı hadis bilginleri arasında farklı şekillerde anlaşılmiş ise de Hatib Bağdâdî hadisi şöyle değerlendirir:

"Hz. Ömer'in bu davranışı, dinî konulardaki hassasiyeti ve müslümanlara karşı olan hüsnü niyetinden dolayıdır. Zira o, haberlerin zâhirine bakarak amellerde kusur etmelerinden korkuyordu. Çünkü bütün hadislerin hükmü, zâhirine göre değildir. Hadisleri, her işiten kimse de onları anlamış olmaz. Bu sebepten, bazen hadis mücmel olarak gelir, onun manaşu istinbat edilir, tefsiri bir başka hadisle anlaşılır. İşte bundan dolayıdır ki Hz. Ömer, hadisin bir başka manaya hamledilmesinden yahut, hüküm hilâfına olmasına rağmen, hadisin zâhirî lafzının alınmasından korkmuştur"³⁸.

35 Toksarı, A., *Delil Olma Yönünden Sünnet*, s. 43.

36 Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, I, 7; Dârimî, I, 85.

37 Aşık, N., a.g.e., s. 164, (*K.el-Mecrûhîn*, var, 10 b'den naklen)

38 Hatib, Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*, s. 88-89. nr. 193. (Tahkih, M. S. Hatiboğlu)

Görüldüğü gibi, "Ömer bin Hattab'ın hadis rivâyetine karşı gösterdiği bu şiddet, aslında Kitap nâmına idi. Bununla birlikte diğer mühim bir sebebin de, rivâyet edilen hadislerin, bir gün tebdil ve tağyir edilerek kötü maksatlar için kullanılması korkusu olduğu düşünülebilir. Aksi halde onun Hz. Peygamber'den gelen ve rivayeti tecviz eden haberlerden habersiz olması gerekir ki, bu mümkün değildir. Hz. Peygamber'in menetmediği bir şeyi Hz. Ömer menedemez. Nitekim, karşısında bir hadis rivâyet edildiği zaman, onu terketmek yerine, rivâyet edenden delil istemesi, onun titiz ve ihtiyatkâr davranışını gösterir."³⁹ Çünkü o daima Kur'an ve sünnetin doğru anlaşılmasını savunmuş ve teşvik etmiştir. Amr bin el-Eşcâ, Hz. Ömer'in şöyle dediğini nakleder: "Sizinle Kur'an-ı Kerim üzerinde mücâdele eden bir kavim gelecek. Onlara karşı sünnetleri alınız. Çünkü sünnet ehli, Allah'ın kitabını en iyi bilen kimselerdir."⁴⁰

Az hadis rivâyet edilmesi konusunda Hz. Ömer'in Ebû Hüreyre'yi çağırarak "Ya, Hz. Peygamber'den çok hadis rivâyet etmeyi terkedersen veya seni Devs'e⁴¹ sürerim"⁴² şeklindeki ikazı, Ebû Hüreyre'nin, kendisine: "Sen Hz. Ömer devrinde böyle hadis rivayet ediyor muydun?" diye sorulunca, "Eğer size, şimdi rivâyet ettiğim gibi hadis rivâyet etseydim, ömer kılıcıyla boynumu uçururdu"⁴³ şeklindeki cevap vermesi de aynı çerçevede anlaşılmalıdır.

D- Hz. Ömer'in Hadis Rivayeti Konusunda Bazı Sahabileri Hapsetmesi Meselesi

Bazı rivâyetlerde Hz. Ömer'in İbn Mes'ud, Ebu'd-Derdâ, Ebû Mes'ud el-Ensârî'yi yahut Abdullah bin Huzeyfe, Ebu'd-Derdâ, Ukbe bin Amr ve Ebû Zer'i fazla hadis rivâyet etmelerinden dolayı hapsettiği zikredilmektedir⁴⁴. Tabiidir ki bu hapsetme bugünkü anladığımız manada değildir. Belki Medine dışına çıkmalarına izin

39 Koçyiğit, T., *Hadis Tarihi*, s. 43.

40 Dârimî, I, 49.

41 Devs: Yemende Ebû Hüreyre'nin mensub olduğu kabile.

42 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VIII, 106.

43 Zehebî, a.g.e., I/7.

44 Zehebî, a.g.e., I/7; Hudarî, *Târîhu't-Teşrî il-İslâmî*, 123; Sıbâî, M., *İslam Hukukunda Sünnet*, 72 (Trc. E. Gönenc)

vermeme şeklindedir. Gerek M. Sıbâî, gerekse Muhammed Ebû Şehbe, Hz. Ömer'in mezkur sahâbîleri fazla hadis rivâyet ediyorlar diye hapsedtiğinden söz edilemeyeceğinden bahisle, konuyu derinlemesine ele alıp inceledikten sonra, İbn Hazm'ın bu konudaki değerlendirmesini vererek, adı geçen sahâbîlerin Hz. Ömer tarafından hapsedildiğini anlatan rivâyette râviler arasında inkıtâ bulunması sebebiyle sahih olamayacağını nakletmektedirler⁴⁵.

Talat Koçyiğit, sahâbenin ileri gelenlerinin, Hz. Ömer tarafından Medine dışına çıkarılmaması veya çıkarılrsa da belli müddet için çıkarılmasını, şöyle açıklamaktadır: “.. Ömer bin Hattab'ın siyâseti gözden geçirilecek olursa, onun bu sahâbîlerin Medine'den ayrılmalarını menettiği veya çıkmaları gerektiği zaman muayyen bir vakte kadar izin verdiği görülür. Çünkü bunlar, İslâm'a ilk girmiş olan kimselerdi. Hz. Peygamber'in nazarında da mümtaz bir mevkie sahip bulunuyorlar, birçok meselede onun müşâviri oluyorlardı. Daha o zamandan geniş bir tenkid hürriyetine alışmışlardı. Bu bakımdan, Ömer bin Hattab, Hz. Peygamber'in ve yine onun yolundan giden Hz. Ebû Bekir'in siyasetini takip ediyor ve bu sahâbîlerin Medine'den ayrılmalarına müsaade etmiyordu. Her türlü devlet işlerindeki tasarruflarından onlara hesap veriyor, iyi veya kötü neticelenebilecek her türlü işte onlara danışıyordu. Onların tenkidleri, Ömer'in devlet idaresindeki siyasetine yön veriyordu. Bu suretle bir taraftan, onlardan istifade ediyor, diğer taraftan onların Medine haricinde kalmaları halinde, devam edeceklerinden şüphe etmediği tenkid hareketlerinin, halk arasında yaratabileceği karışıklıkları önlemiş oluyordu.”⁴⁶ Kanaatimizce, Hz. Ömer'in bazı sahâbîleri fazla hadis rivâyet ettiği gerekçesiyle hapsedtiğini gösteren rivâyetler, burada zikri geçen uygulamadan başka bir şey değildir.

E- Şahit İstemesi

H. Ömer, rivâyet edilen bir hadisin gerçekten Hz. Peygamber'e ait olup olmadığı konusunda emin olmak için, hadisi rivâyet eden râvîden, onun bu rivâyetini Hz. Peygamber'den duyan başka bir şahid getirmesini istemiştir. Bununla ilgili bir kaç örnek şöyledir:

45 Sıbâî, M., a.g.e., s. 72-73; M. Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, I, 110-112 (Trc. M. Görmez, M. emin Özaşar)

46 Koçyiğit, T., *Kelamcılarla Hadisciler Arasındaki Münâkaşalar*, s. 22.

Ebû Said el-Hudrî anlatıyor: Ben Medine'de Ensâr meclisinden bir mecliste otuyordum. Bizim yanımıza Ebû Musa el-Eş'arî, sanki bir şeyden korkmuşcasına çıka geldi. (ömer beni çağırmış) ben onun yanına girmek için üç kere izin istedim. Bana izin verilmeyince, geri döndüm. Ömer bana, "Seni bize gelmeden meneden nedir?" dedi. Ben: Senin yanına girmek için üç kere izin istedim, bana izin verilmeyince geri döndüm. Çünkü Rasûlüllah: "Sizden biriniz üç kere izin istediği zaman kendisine izin verilmezse hemen geri dönsün" buyurdu, dedim. Ömer: "Vallahi bu rivâyet ettiğin hadis üzerine muhakkak bir şahid getireceksin" dedi. İçinizde bunu Peygamber'den işiten kimse var mı? diye sordu.

Ubey bin Ka'b: "Allah'a yemin olsun, sana, bu şahidliği kavmin en küçüğü bile yapar" dedi. Ben kavmin en küçüğü idim. Ebû Musa ile beraber kalkıp gittim ve Ömer'e Peygamber'in bunu söylediğini haber verdim⁴⁷. Müslim'in Sahih'inde Ebû Musa el-Eş'arî'nin yaptığı rivâyette şu fark vardır: "(...) Ömer: "Yâ Ebâ Musa, ne diyorsun? Beyyine bulabildin mi?" dedi. Ebû Musa: Evet, Ubey bin Ka'b dedi. Ömer: "O adl'dir (yani güvenilir bir kimsedir)" dedi ve devamla: "Yâ Eba't-Tufeyl, bu ne söylüyor?" dedi. O da: "Ey Hattaboğlu, ben Rasûlüllah'ı böyle söylerken işittim. Binaenaleyh sen, sakın Rasûlüllah'ın sahâbîlerine baskı yapma" dedi. Ömer: "Sübhanellah, ben bir şey işittim de, ancak o şeyi tesbit etmek istemişim" dedi⁴⁸.

Diğer bazı kaynaklarda, Hz. Ömer'in şöyle dediği nakledilir: "Ben yalan söylüyor diye itham etmemiştim. Lâkin rastgele kimse-ler Rasûlüllah'a isnad ederek söz uydururlar diye korktum."⁴⁹ Zaten Ebû Musa, Hz. Ömer'in yanında sözü makbul bir kimsedir. Hz. Ömer burada ihtiyat yolunu tutmuştur (Şafii, Risâle, 196).

Ubeydullah bin Musa, Hişam'dan, o da babası Urve'den rivâyet etmiştir:

Ömer bin Hattab, insanlara: "Peygamber'in, düşük cenin hakkındaki (diyet) hükmünü işiten kimse var mı?" diye sordu. Muğire: "Ben işittim, Peygamber düşük cenin hakkında, tam diyet

47 Buhârî, İstîzan, 13.

48 Müslim, Adab, 37.

49 A. Naim, *Tecrid-i Sarih Terc.*, I, 56; M. Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisün*, 79.

bedelinin onda birinin yarısı kadar olan bir erkek yahut dişi köle ile hükmetti” dedi. Hz. Ömer: “Beraberinde buna şahidlik yapacak bir kimse getir” dedi. Bunun üzerine, Muhammed bin Mesleme: “Ben, Hz. Peygamber’in böyle hükmettiğine şehâdet ediyorum” dedi⁵⁰.

Hz. Ömer’in, bazı sahâbenin yapmış oldukları rivâyetlerine şahid getiremedikleri için, rivâyetlerini kabul etmediğini görüyoruz.

Hz. Ömer: “Hz. Peygamber’in mirasta dedeye ne verdiğini içinden hanginiz biliyor?” diye sormuştu. Ma’kil bin Yesar: Ben biliyorum, Rasûlüllah ona sūdüsü (altıda biri) verdi, dedi. Hz. Ömer: “Seninle beraber başka kim biliyor?” diye sorunca, Ma’kil: Bilmiyorum, dedi. Hz. Ömer: “Bilmez olaydın! beni müstağnî kılamazsın..” demiştir⁵¹.

Hz. Ömer’in, kendisine hadis rivâyet eden her râviden, bu rivâyetiyle ilgili şahid istemesi, umûmî değildir. Yani, bazen rivâyet bir hadisi, hiç bir şahid istemeden kabul ettiği de olmuştur. Şahid istemek, onun için, yegâne usûl değildir. Bu konuda şu örneği verebiliriz:

AbduLah bin Ömer’in rivâyetine göre, Sa’da bin Ebî Vakkas, Rasûlüllah’ın mest üzerine mesh ettiği haberini rivâyet etmişti. İbn Ömer, bunu Hz. Ömer’e sordu: Hz. Ömer, ona şöyle demiştir: “Sa’d sana, Rasûlüllah’tan bir hadis rivâyet ederse, artık onu, başkasına sorma.”⁵²

Böylece, Hz. Ömer, Sa’d ve benzeri güvenilir râvîlerin hadislerini tereddüt etmeden almasını oğluna söylemiş, şahid istemekten hiç bahsetmemiştir⁵³. Yine, Hz. Ömer’in kendilerinden şahid istemeksizin rivâyetlerini kabul ettiği râvîler arasında Abdurrahman bin Avf ve Dahhak bin Süfyan gibi râvî sahâbîleri sayabiliriz⁵⁴.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: “Hz. Ömer’in hadis rivâyet eden sahâbîlerden yaptıkları rivâyetleriyle ilgili olarak şahid getir-

50 Buhârî, Diyet, 24.

51 Ebû Dâvud, Ferâiz, 6.

52 Müsned, I, 14-15.

53 Aşık, N., *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*, s.177.

54 Şafii, *er-Risâle*, s. 184, 186. Nr. 1172, 1182-1183.

melerini istemesi, getirenleri kabul edip, getiremeyenleri azarlaması ya da rivâyetini kabul etmemesi bu sahâbîlerin ta'diline zarar verir mi?" Bu konuda Hatib Bağdâdî (463/1070) şöyle der: "Sahâbenin adâleti, Allah Teâlâ'nın onları ta'dili, onları temiz sayması ve pâk oluşunu haber vermesi, Kur'an'ın nassında onları seçmesiyle mâlum ve sâbittir."⁵⁵

Hz. Ömer'in, bazı sahâbenin rivâyetlerine yapmış olduğu tenkidler sonucu diğer sahâbîlerin adâleti zarar görmediği gibi, Hz. Ömer, kendisinden şahid istediği sahâbiye: "... Sübhânellah, ben bir şey işittim de ancak o şeyi tesbit etmek istemiştim"⁵⁶ demişti. Yine O, Mescid-i Nebevi'nin dar gelmesi üzerine, mescidin yanında evi bulunan Hz. Abbas'a, onu satmasını teklif edince, o, bunu kabul etmemiş ve konuyla ilgili bir hadis rivâyet etmişti. Hz. Ömer, ona: "Bu hadisin doğruluğuna bir şahit getireceksin" demiş, beraberce sokağa çıkmışlar, ensar'dan bir topluluğa rastlayarak durumu arzemişler, onlar da bu konuda Hz. Peygamber'den böyle bir rivâyeti duyduklarını söyleyince, Hz. Ömer, Abbas'a "Sakın ha, ben seni itham etmiyorum, lakin işi sağlama bağlamak istiyorum"⁵⁷ diyerek, rivayet ettikleri, hadislerden dolayı, kendilerinden şahid istemesinin asıl sebebinin açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu da işaret etmektedir ki, bu durumda olan sahâbîlerin ta'diline zarar gelmemekte, bilakis onlara karşı güven daha fazla artmaktadır.

F- Rivayetleri Tahkiki

Hz. Ömer'in, bazı râvîleri veya rivâyetleri tahkik edip araştırdığını görüyoruz. Şöyle ki:

Ebû Hüreyre'yi çok hadis rivâyet etmesi dolayısıyla ikaz eden Hz. Ömer, sadece ikaz etmekle yetinmemiş, onu, yapmış olduğu rivâyetleri konusunda ne derece doğru rivâyette bulunup bulunmadığını kontrol da etmiştir. Şu rivâyet bize bunu göstermektedir. Yahya bin Ubeydullah babasından, o da Ebû Hüreyre'den naklediyor:

55 Hatib Bağdâdî, *el-Kifâye*, 63-64.

56 Müslim, *Adab*, 37.

57 Zehebî, *Tezkire*, I. 8

“Benim hadis rivâyet ettiğim, Hz. Ömer’e ulaştınca, beni çağırdı ve şöyle dedi: “Falanca gün, filancanın evinde sen bizimle beraber miydin?” Ben: Evet, o gün Rasûlullah: “Her kim bana yalan isnad ederse cehennemdeki yerini hazırlasın” dedi, dedim. O vakit Hz. Ömer: “O halde git, hadis rivâyet et” dedi⁵⁸.

Bu uygulamasıyla Hz. Ömer, bir taraftan Ebû Hüreyre’nin, hadis rivâyetinde önemli olan râvînin zabt yönünü (rivâyet ettiği hadisini doğru belleyip belleyemediği özelliğini) kontrol etmiş, bunu tesbit ettikten sonra da, hadis rivayet edebileceğine izin vermiş, diğer taraftan da, isnaddaki zabt unsurunun önemini, bizzat uygulamasıyla göstermiştir. Bir başka uygulamasında da ilmin gizlenemeyeceğini anlatma konusunda, Hz. Peygamber’in bir hadisini nakleden Haris bin Abdullah bin Evs’i azarlayarak, dikkatini çekmiştir. Rivâyet şöyledir:

Haris bin Abdullah bin Evs⁵⁹ anlatıyor, dedi ki: Rasûlullah şöyle buyurdu: “Kim hacceder, yahut umre yaparsa, onun son ayrılışı beyt (Kâbe) olsun”. Bu rivâyet Hz. Ömer’e ulaştınca, Hz. Ömer ona şöyle dedi: “Yaptığından utanmalısın. Bunu Hz. Peygamber’den duydun da bize (niçin) haber vermedin?”⁶⁰

II- HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A- Hadisleri Yorumlaması

Hadislerin anlaşılıp yorumlanması konusunda Hz. Ömer, önemle durmuş ve hadislerin/sünnetin lafzından çok, ruhunu esas almak suretiyle, sünnetin getirdiği ilke ve prensipleri keşfederek, o şekilde amel etmiştir. Bu demek değildir ki, hiç bir zaman şekli muhafaza etmemiştir. Hayır, “dinin değişmez ilkeleri” kabilinden olan hususlarda harfiyyen uymuş, şekli muhafaza etmiştir. Ancak değişebilen konularda, sünnetin bize sunmuş olduğu ilke ve esası tesbit etmiş ve uygulama alanına da koymuştur. Onu, böyle bir anlayışa götüren husus da, yine bizzat Peygamberimizin uygulamasıdır. Nitekim İbn Mâce’nin yapmış olduğu şu rivâyet, Hz.

58 İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 209; Sıbâi, *Sünnet*, 73 (Trc. E. Gönenç)

59 Ahmed bin Hanbel, *Müsned*’inde râvîyi “Amr bin Eys” olarak tanıtmaktadır. (*Müsned*, III, 416-417).

60 Timizi, Hacc, 99.

Peygamber'in bir uygulamasını bize göstermektedir: Şu'be, Ebû Bişr Câfer bin Ebi İyas'tan naklediyor, O şöyle diyor: (Benî Gubar'dan olan) Abbad bin Şurahbil'den duydum, şöyle dedi: "Bize kıtlık isabet etmişti, Medine'ye geldim. Medine bahçelerinden birine vardım, oradan (buğday) sünbülleri toplayıp, içinden tanelerini çıkardım ve yedim. (Bir miktar da) keseme koydum. O sırada bahçe sahibi geldi, beni dövdü ve elbisemi aldı. Ben Nebî'nin yanına geldim ve durumu anlattım. Hz. Peygamber, adama: "O câhildi ona öğretmedin, o, aç idi onu doyurmadın!" (sonra da böyle muamele ediyorsun) diyerek ona emretti de, adam, elbiseyi geri verdi. Ve yine ona emretti de adam, bir vesk yahut yarım vesk (Kûfelilere göre 200 kgr. lık ölçek bir vesk'tir) yiyecek verdi."⁶¹ Bu hadiste görüldüğü gibi, suçluya ceza verilmesi yerine, suçluyu, suçta iten sebep araştırılıp, onun giderilmesini sağlamıştır. Bu, Peygamberî bir uygulamadır. Hz. Ömer'in de, bazı hadisleri yorumlayıp onlardan hüküm çıkarmada, onların zâhirine göre değil de, tesbit ettiği maksadı esas aldığı görülmektedir. Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harac*'ında bu konuda misal olabilecek Hz. Ömer'in pek çok uygulamasından bahsetmektedir⁶².

Hz. Ömer, hadisleri anlama ve yorumlamada, Kur'an'a uyup uymadığını da dikkate alıyordu. Tabiki bu genel bir kural teşkil et-

61 İbn Mace, Ticâret, 67.

62 Ebû Yusuf dedi: Muhammed bin İshak, Zühri'den rivâyetle bana dedi ki: Hz. Ömer, fethedilen Irak arazisi hakkında halkla istişârede bulundu. Ekseriyeti taksim edilmesi görüşünü savundu. (Hz. Peygamber'in Hayber'i taksim edişini delil alarak). Bu hususta en fazla ileri giden Bilal bin Rabah idi. Hz. Ömer'in görüşü ise araziye olduğu gibi bırakmak, taksim etmemek idi... Bu münakaşalar üç gün kadar devam etti. Sonra Ömer: (Haşr Suresi 6-10) ayetlerini okuyup hükmünü açıkladıktan sonra şöyle dedi: "Bu fey, okuduğum ayetlerde geçenlerin hepsi için umûmî ve müşterek bir haktır. Hal böyle olunca, nasıl olur da bunlara taksim ederiz ve onlardan sonra gelecek nesilleri nasipsiz bırakırız." Bu konuşmadan sonra Hz. Ömer, araziye olduğu gibi bıraktı ve vergisini topladı.

Ebû Yusuf der ki: Hz. Ömer'in fetheden kimselere, fethedilen arazileri taksim etmemek hususundaki görüşü ve Kur'an'dan Allah'ın kendisine tanıttığı ayetlerle istidlal etmesi, onun bu tutumunda Allah'ın kendisine ihsan ettiği bir başarıdır. Bu davranıştan doğan hayır, bütün müslümanlardır... Zira bu arazilerin gelirleri eğer atıyyeler ve masraflarda kullanılmak üzere halka bırakılmış olmasaydı, kaleler korunmaz, cihad için yola çıkılmazdı... (Ebû Yusuf, *K. Harac*, s. 35-36 Trc. Ali Özek, s. 61-62, İstanbul, 1973). Burada Hz. Ömer, prensipten hareket etmiştir. Hayber'e kıyas ederek taksime gitmemiştir.

miyordu, istisnâları da vardı. Fakat o, Kur'an konusunda son derece hassastı. Onu iyi anlamayı, verdiği mesajı iyi öğrenmeyi daima öğütler, kendisi de bizzat uygulardı. Bu konuda örnek olarak Fatma binti Kays hadisini görüyoruz. Ebû İshak'tan nakledilmiştir, der ki: Ben Esved bin Yezid ile beraber, (Kûfe'deki) el-Mescidü'l-A'zam'da oturuyordum. Yanımızda Şa'bi de vardı. Derken Şa'bi, Fatma binti Kays hadisini rivayet ederek Rasûlüllah ona mesken ve nafaka vermedi dedi. Bunun üzerine Esved, yerden bir avuç çakıl taşı alarak bunu Şa'bi'ye fırlattı ve şunları söyledi: Yazık sana, böyle bir hadisi rivâyet ediyorsun. Ömer de şöyle demişti: "Biz belki de ezberlemiş yahut unutmuş olduğumu bilemediğimiz bir kadının sözünden dolayı Allah'ın kitabı ve Peygamberimizin sünnetini terk edemeyiz. Ona mesken de vardır, nafaka da. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "... Onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Meğer ki apaçık bir kötülük getirmiş olsunlar..." dedi⁶³.

Görüldüğü gibi, Hz. Ömer, Fatma binti Kays'ın rivâyet ettiği hadisi Kur'an'a muhalif bulmuş ve kabul etmemiştir⁶⁴. O, bu kanaatini, hadisin sübûtu konusunda duymuş olduğu endişeden dolayı olacak ki "... belki de ezberlemiş yahut unutmuş olduğumu bilemediğimiz.." ifadesiyle bunu dile getirmiştir. Bu hadis konusunda İslam bilginleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir⁶⁵, ancak biz burada konumuzla ilgili yönüne işaret etmek istedik.

Hz. Ömer'in hadisleri anlama ve yorumlama konusu, başlı başına ayrı bir makale konusudur. Çünkü onun bu yönünün araştırılması ve objektif bir biçimde ortaya konulması, bugün içinde bulunduğumuz bir takım tartışmaların da kesin yönünü belirleyecek niteliktedir. Zira o, Hz. Peygamber'in çok yakınında bulunmuş ve onun verdiği kararların neden ve niçinini anlamaya çalışmış, hatta bu konuda zaman zaman Peygamberimize "neden bu böyle?" diye sual ederek⁶⁶, verilen kararın mahiyetini, tabiri caizse asıl maksadını tesbit emeye gayret göstermiş bir büyük sahâbîdir. Üstelik o,

63 Müslim, Talak, 46; Tirmizi, Talak, 5.

64 Hadisin Kur'an'a arzedilmesi ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Çakın, K., "Hadisi Kur'an'a Arzı Meselesi", AÜİFD, C. XXXIV, 237-26.

65 Çakın, K., a.g.m., s. 243-246.

66 Hudeybiye Musâlahası (h. 6/628 m.) sırasında Hz. Ömer'in tepkisi ve o konuda Hz. Peygamber'in kendisini teskin etmesi bu konudaki örneklerden biridir. (bkz. İbn Hişam, Sire, II, 226-231; İbn Kayyım, Zâdu'l-Meâd, III, 125)

İslâm'ın ikbal devrinde hilâfet görevini icra ederek, geniş İslâm coğrafyası üzerinde çıkan problemleri bu üstün anlayış ve yorumlarıyla çözmüş bir sahâbîdir.

B- Haber-i Vâhid Anlayışı

Haber-i Vahidlerin gerek îtikâdî gerekse teşrî yönlerinden değeri konusu hadis ilminde önemli bir konudur. Delil olup olmayacağı ihtilâf konusu olmuş, farklı görüşler beyan edilmiştir. İhtilâfın sebebi ise, "Haber-i vahidler ilim mi ifâde eder zan mı ifâde eder" meselesidir. Her iki fikri savunanların, kendilerini haklı gösterecek delilleri vardır⁶⁷.

Hz. Ömer'in haber-i vâhidler karşısındaki tutumu, haber-i vâhidlerin ilim ifâde ettiği, dolayısıyla delil olarak alınabileceği istikametindedir. Her ne kadar onun, bazı haber-i vâhidleri reddettiği vâkî ise de, çoğunlukla kabul etmiş, onunla amel etmiş, hatta daha önce sahip olduğu ictihadından işittiği bir haber-i vâhidle rücû etmiştir⁶⁸. Reddettikleri ise ya o haber-i vâhidin sübûtu kesin değildir veya kendisinin o konuda özel bir bilgisinin olması dolaysıyladır⁶⁹.

C- Mevzûât Karşısındaki Tutumu

Mevzû hadislerin ilk defa ne zaman görülmeye başladığı konusunda değişik açıklamalar bulunmakta olup, bunu Hz. Peygamber devrine kadar götürülenler vardır⁷⁰. Bununla beraber, Hz. Peygamber döneminde böyle durumların olamayacağını, çünkü vahyin nüzûlünün devam ettiğini, buna kimsenin cüret edemeyeceğini belirterek, daha sonraları, Hz. Peygamber'in vefatını müteâkip, özellikle İslâm toplumunda fitne hareketlerinin görülmeye başladığı zamanlarda ortaya çıktığı şeklinde görüşler de beyan edilmekte ise de, Mustafa Sıbâî, "hicretin 40. yılı, sünnetin arılığını koruyabildiği, ondan sonra

67 Koçkuzu, A.O., *Rivâyet-İlimlerinde Haber-i Vahitlerin İtikat ve Teşri Değeri*, s. 109-122.

68 Şâfiî, *er-Risâle*, s. 186, nr. 1182-1183

69 Koçkuzu, a.g.e., 129.

70 Ahmed, Emin, *Fecrû'l-İslam*, s. 210-211.

da yalana ve uydurma hareketlerine karıştırıldığı bir sınır taşıdır”⁷¹ diyerek konuyu netleştirmek istemiştir.

Demek oluyor ki, Hz. Peygamber henüz hayatta iken hadis uydurma ile ilgili herhangi bir harekete rastlanılmamaktadır. Hulafâi râşidîn döneminin sonlarına doğru başlayan fitne hareketleri sonucu, İslâm toplumunda görülen fırkalar ve her fırkanın kendini haklı gösterme çabası ile hadis uydurmacılığı başlamıştır⁷². Ancak şu var ki, hadis uydurmacılığı ile dolaylı olarak da olsa ilgisi bulunan “Kıssacılık” faaliyeti, Hz. Ömer döneminde görülmeye başlamıştır. Ashaptan Temîmi Dârî'nin, bu konudaki muhtelif müracaatlarını Hz. Ömer reddetmiş, en sonunda ona, haftada bir gün Cumaya çıkmadan önce, Kur'an okumak, hayır emretmek ve şerden sakındırmak şartıyla izin vermiş olduğu rivâyet edilmektedir⁷³. Bununla birlikte kıssacılığın, fitnenin zuhurundan sonra Hz. Muaviye'nin (60/679) ihdas ettiği de söylenmektedir⁷⁴.

Yukarıda zikredildiği gibi, Hz. Ömer döneminde yeni yeni görülmeye başlayan Kıssacılık faaliyetine o, ancak belli şartlarla izin vermiş, bunun çok tehlikeli bir meslek olduğunu anlatmış ve sıkı kontrol altına almıştır.

Kur'an ve Sünnetin korunması konusunda son derece titizlik gösteren, bu konuda sahâbe-i kirâmı ikaz etmekten çekinmeyen Hz. Ömer, hadis uydurmacılığına, hatta buna imkan sağlayacak hiçbir davranışa asla göz yummamış, gerekli her türlü tedbiri almıştır.

D- Yaptığı Rivâyetlerin Muhtevası ve Fıkhî Değeri

Hz. Ömer'in rivâyet ettiği hadisler toplu olarak değerlendirildiği zaman genellikle bunların ahkam hadisleri olduğu görülür. Ahkam dışındaki diğer konularda da onun rivâyetleri bulunmaktadır. Bunlar konu itibâriyle: Niyet, İman, Kader, Hacerü'l-Esved, infak, zühd, tevekkül, giyim kuşam, yiyecekler, edeb, tefsir ve benzer konular olduğu anlaşılmaktadır.

71 Sıbâi, M., a.g.e., s. 83.

72 Koçyiğit, T., *Hadis Tarihi*, s. 109.

73 Kandemir, M.Y., *Mevzû Hadisler*, s. 83 (Suyûtî, *Tahzîru'l-havas*, var. 20a; Aliyyü'l-Kârî, *Mevzûât*, s. 15'ten naklen); Leknevî, *İkâmetü'l-Hucce*, s. 32.

74 Kandemir, M.Y., a.g.e., s. 84 (Suyûtî, a.g.e., var. 22a'dan naklen)

Mevlânâ Şiblî, Şah Veliyyullah Dihlevî'nin şu sözlerini nakleder: “.. Hz. Fâruk, Rasûlü Ekrem'in müslümanlığı tebliğe ait ve insanlığı tekemmüle sevkeden hadislerini, sâir mevzulara dair hadislerden ayırmağa ziyâdesiyle çalışmıştır. Bundan dolayıdır ki, Hz. Fâruk, Hz. Peygamber'in Şemâiline, yahut peygamberlerin giyinme tarzına vs. adetlerine dair hadisleri nâdiren rivâyet ederdi. Bunun sebebi, bu gibi Şemâil ve âdetlerin teklîfi ve teşrîi mahiyeti hâiz bulunmamasıdır. Hz. Fâruk, bu mahiyette olan hadisleri rivâyette ısrar etmiş olsa bunlar, peygamberliğin hedefini izah eden hadislerle karışırdı”. Şiblî devamla: “Hz. Ömer, bazı duaların özel kelimelerle yapılmasına dair olan hadislerin neşrine meyletmemiştir. .. Hz. Ömer'in bu durumu ihtiyar etmesinin sebebi, Şah Veliyyullah'ın dediği gibi, Cenâb-ı Hakk'a yapılan niyazların kabûlü kelimelere değil, gösterilecek ihlas ve yakarışa bağlı olduğunu bilmesidir.”⁷⁵ der.

SONUÇ

Hz. Ömer'in sünnetin/hadislerin tesbiti, korunması ve anlaşılması konusundaki çalışmalarını, ana hatlarıyla ele aldığımız bu makalemizde, onun her bir davranışını gerçekten ümmet için birer ölçü olduğunu gördük. Bunları özetlersek:

Kur'an ve sünnet arasındaki hiyerarşinin korunmasına âzamî derecede dikkat etmiş, bunu sağlamak için gerektiğinde hadislerin yazımı ve rivâyeti konusunda gerekli tedbirleri almış, ilgilileri uyarmıştır. Çünkü ona göre aslolan Kur'an'dır, ona hâlel gelmemeli ve yanlış anlaşılmalara sebep olacak davranışlara gidilmemelidir.

Hüküm çıkarmada delil olarak kullandığı sünnetin/hadislerin şeklinden (zahirinden) ziyade, onlardan çıkarılması gerekli olan ilke ve prensiplerin tesbitine önem vermiş ve bu yönde uygulamalarda bulunmuştur. Bu genel prensip olmakla birlikte, şekli muhafaza etmek gereken yerde de sünnetin/hadisın zâhirine bağlı kalmıştır. Dinin değişmez ilkeleri kabilinden olan hususlar, bu genel prensibin dışındadır.

75 Mevlânâ Şiblî, *Asrı Saadet*, IV, 468-469 (Dihlevî, *İzâletü'l-hafâ'* dan naklen). Trc. Ömer Rıza Doğrul.

Vermiş olduğu her bir kararında, gerek şekil gerekse ilke bazında olsun, sünnetten delil bulmaya çalışmış, bunun için de İslâm'ın istişâre esâsına daima başvurarak, ashâb-ı kirâma sık sık "... bu konuda Hz. Peygamber'den bir şey duyan var mı" diye sormuş ve görüşlerini almıştır⁷⁶.

Sünnetin/hadislerin tesbitinde, şahit istemek, Kur'an'a arz etmek gibi usuller uygulayarak son derece hassas davranmış, bu konuda sonraki nesillere örnek olacak faaliyetlerde bulunmuştur. Onun bu hassasiyeti, daha sonraları oluşacak olan "isnad sistemi"nin çekirdeğini oluşturmuştur.

Sünneti/hadisleri değerlendirmede, kıyas ve rey'i de kullanan Hz. Ömer, sonraki asırlarda ortaya çıkan ehl-i rey'in örnek aldığı ilk uygulamaları icra etmiştir. Nitekim Ebû Hanife'nin bilgi kaynağı da hocaları vasıtasıyla Hz. Ömer'e ulaşmaktadır.

Sünneti anlama ve yöntem tartışmalarının yapıldığı günümüzde, Hz. Ömer'in bu konudaki uygulamalarının dikkatle ve derinlemesine incelenip değerlendirilmesi kanaatimizi bu vesile ile ifade etmek istiyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed bin Hanbel (Ebu Abdillah) (ö. 242 h.), *Müsned*, I-VI, İstanbul, 1981.

Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslam*, Kahire, 1374 h.

Ahmed Naim, Kamil Miras, *Sahih-i Buhari Tecrid-i Sarih Tercemesi*, (I-XII), Ankara, 1976; *Kılavuz*, M. Cemal Sofuoğlu, Mücteba Uğur.

Aşık Nevzat, *Sahabe ve Hadis Rivayeti*, 1981, İzmir.

Darimi (Ebu Muhammed Abdullah bin Abdirrahman) (ö. 255 h.), *Sünen*, (I-II), İstanbul, 1982.

76 Kâsımî, C., *Kavaidü't-tahdis*, s. 324-325.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, I-XII, Komisyon, (I-XV), İstanbul, 1992.

Ebu Davud (Süleyman Bin Eş'as es-Sicistânî) (ö. 276 h.), Sünen, I-V, İstanbul, 1982.

Ebu Nuaym (Ahmed bin Abdillan el-İşfehânî) (ö. 430 h.), Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatu'l-Asfiya, I-XI, Beyrut.

Ebu Reyve (Mahmud), Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması, Trc. Muharrem Tan, İstanbul, 1988.

Ebu Yusuf, Kitabu'l-Haraç, Trc. Ali Özek, İstanbul, 1973.

Hamidullah (Muhammed), İslam Peygamberi, (I-II), Trc. Salih Tuğ, İstanbul, 1980.

Hatip Bağdadî (Ebû Bekr Ahmed bin Ali) (ö. 463 h.), Şerefu Ashabi'l-Hadis, Thk. M. S. Hatipoğlu, Ankara, 1991.

İbn Abdilber, el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab, (İsabe Kenarında).

İbn Hacer (Şihabuddin Ebi'l-Fazl Ahmed bin Hacer el-Askalanî) (ö. 852 h.), el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe, I-IV, Beyrut, 1328.

İbn Hacer (Şihabuddin Ebi'l-Fazl Ahmed bin Hacer el-Askalanî) (ö. 852 h.), Tehzîbü't-tehzîb, I-VI, Beyrut, 1413/1993.

İbn Hışam (Muhammed Abdulmelik) (ö. 218), es-Sîretü'n-Nebeviyye, (I-IV), Kahire, 1336.

İbn Kayyım (Muhammed bin Ebî Bekr el-Cevziyye) (ö. 751), Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l İbad, Beyrut, 1973.

İbn Kesir (Ebu'l-Fida İsmail) (ö. 774 h.), el-Bidaye ve'n-Nihaye, I-XIV, Beyrut, 1966.

İbn Kuteybe (Ebu Muhammed Abdullan bin Müslim) (ö. 276 h.), Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis, Mısır, 1326.

İbn Mace (Ebu Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kazvîni) (ö. 275 h.), *Sünen*, I-II, Mah. Fuat Abdulbâkî Tahkiki İhyau't Tûras.

İbn Sa'd (Ebu Abdillâh Muhammed) (ö. 330 h.), *Tabakatu'l-Kübra*, IX, Beyrut.

İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, Thk. Nureddin I, Dimeşk, 1984.

İslam Ansiklopedisi, (I-XIII), M.E.B.

Kandemir (M. Y.), *Mevzu Hadisler*, Ankara, 1975.

Karaman (Hayreddin), *Hadis Usulü*, İstanbul, 1965.

Koçkuzu (A. O.), *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahitlerin İtikat ve Teşri Değeri*, Ankara, 1988.

Koçyiğit (Talat), *Hadis İstilahları*, Ankara, 1985.

Koçyiğit (Talat), *Hadis Tarihi*, Ankara, 1981.

Koçyiğit (Talat), *Kelamcılarla Hadisciler Arasındaki Münakaşa*, Ankara, 1984.

Mevlana (Şibli), *Asr-ı Saadet*, Leknevî, Muhammed Ebi'l-Hay (ö. 1304), İkametü'l Huce, Thk. A. Ebu Sudde, Halep, 1966.

Mizzî (Cemalüddin Ebu'l-Haccâc, Yusuf bin Abdurahman el-Mizzî) (ö. 742 h.), *Tehzibü'l-Kemal fî-Esmâi'r-Rical*, XXXV, 1992.

Muhammed (Ebu Şehbe), *Sünnet Müdafaası*, I-II, Ankara, 1990, (Trc. M. E. Özafşar, M. Görmez)

Muhammed (Ebu Zehv), *el-Hadis ve'l-Muhaddisun*, Beyrut, 1974.

Muhammed (Hudari), *Tarihu Teşri'l-İslâmî*, Kahire, 1918.

- Mustafa Şibâî**, *es-Sünnetü ve Mekanetûhâ fi Teşrii'l-İslam*, (Trc. E. Gönenç, İslam Hukukunda Sünnet), İstanbul, 1981.
- Müslim** (Ebu'l-Huseyn Müslim bin Haccae el-Kuzeyrî) (ö. 261 h.), *el-Câmîus-Sahih*, Tahk. M. F. Abdulbakî, I-V, 1955.
- Nevevî** (Muhyiddin Ebî Zekeriyya Yahya bin Şeref) (ö. 767 h.), *İrşâdu Tu'llabi'l-Hakâik ila Mârifeti Süneni Hayri'l-Hakâik*, Medine, 1408/1987.
- Suyutî** (Celâlüddin Abdurrahman bin Ebî Bekir) (ö. 911 h.), *Miftahu'l-Cenne*, Medine, 1409 h.
- Suyutî** (Celâlüddin Abdurrahman bin Ebî Bekir) (ö. 911 h.), *Tedribu'r-Râvi*, (I-II), Tahk. A. Ömer Haşim, Beyrut, 1989.
- Şafii** (Muhammed bin İdris) (ö. 204 h.), *er-Risale*, Thk. Muhammed Seyyid Kiylânî, İstanbul, 1989.
- Tirmizî** (Ebu İsa Muhammed bin İsa) (ö. 279 h.), *Sünen*, (I-V), İstanbul, 1982.
- Toksarı** (Ali), *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Kayseri, 1994.
- Zehebî**, *Tezkiretû'l-Haffaz*, (I-IV)+Zeyli, Beyrut.